

73

Д-р МИХАЙЛО КУШНІР

КРАЙ І ЕМІГРАЦІЯ

**ВИДАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБОРОНИ ЧОТИРЬОХ
СВОВІД УКРАЇНИ
(ООЧСУ)
Нью Йорк — 1966**

Д-р МИХАЙЛО КУШНІР

КРАЙ І ЕМІГРАЦІЯ

ТОВ. УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ім. ШЕВЧЕНКА У США
БІБЛІОТЕКА CHICAGO ILLINOIS
ЗДУ

ВИДАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБОРОНИ ЧОТИРЬОХ
СВОБІД УКРАЇНИ
(ООЧСУ)
Нью Йорк — 1966

I

У вирі подій і гаморі полемік ми затрачуємо з очей очевидний факт, що еміграція є частиною народу. Бо українці на еміграції — це частина народу, що не має жадних інших, відрубних цілей поза цілями всього народу. Так ми думали, коли рішали залишитися на чужині, і так, коли триваємо в нашій постанові впродовж довгих років. Але є люди, які дали себе підбити ворожій пропаганді, що настирливо працює, щоб умовити в народ і еміграцію, що вони між собою різняться.

Ця ворожа пропаганда, що намагається за всяку ціну послабити й осмішити погляди еміграції, як завішені в порожнечі і суперечні з поглядами народу, зробила в серцях і умах українців велику шкоду. Протиставлення еміграції народові в Краю, голошене із зрозумілим озлобленням московською адміністрацією і комуністичною пресою в Україні прийнялося, на жаль, і серед еміграції. Як же часто чуємо легкодушно висказувані погляди, що „Краї нічого не знає про еміграцію”, що „еміграцію не береться до уваги в Краю”, що „еміграцію Край легковажить”. Серед багатьох емігрантів зродився комплекс меншовартости у відношенні до Краю, головна небезпека якого в тому, що вони не добачають різниці між злом і добром, слухністю і фальшем, аспіраціями народу, намаганнями режиму та приватними поглядами окремих осіб.

Щоб з цим покінчити, мусимо усвідомити, що люди в Краю діляться, подібно як на еміграції, на розсудливих і глупих, на мислячих і бездушних, отже в жадному разі не можемо генералізувати поодиноких виповідей. Але передусім не треба забувати, що народ в Краю і частина народу на чужині, себто еміграція, складаються з двох родів людей: з таких, що відчують відповідальність за долю нації, сповнені постійної турботи за цю долю, і з таких (а вони завжди в більшості), які турбуються головно своїми приватними справами.

Національна справа спирається на цих перших. Це вони, під займанщиною, ставлять політичний опір, це вони організують, коли вважають, що виникла для цього потреба, національні повстання, це вони складають жертви на національні цілі. Це вони, в незалежній державі, є елементом ладу, патріотизму, традиції, служби публічній справі, а також творчої думки та політичної ініціативи. Ті другі є пасивною юрбою, яку ведуть ті перші, юрбою, що йде менше або більше охоче за їх прикладом, а деколи навіть їм протиставляється. І одні й другі приявні в усіх суспільних верствах. Про приналежність до одних або других не рішають ані освіта, ані суспільна позиція, ані родина традиція, ані тим більше маєток. І саме цих перших маємо на увазі, коли говоримо про Край і еміграцію.

Еміграція і нарід в Україні відчують і думають те саме. Еміграція, подібно як і нарід в Україні, не вірить окупаційній системі і людям, руки яких липкі від крові і сліз народу, навіть коли вони голосять найкращі ідеали. Доки в Україні залишиться при владі хоча б тільки одна особа з тих, які є відповідальні за

неволю, визиск і мучеництво народу, доти не повіримо в жадну нову добу, не зважаючи на те, що про неї співали б усі „лебеді”, не зважаючи на те, що про неї говорили б усі подвижники „відлиги” на еміграції, усі оборонці кінечности лібералізації становища еміграції до підсоветської України, всі відкривачі і звеличники політичних реалітетів та прихильники культурного обміну, всі радники „круглого стола” та визнавці еволюції комунізму „в нашій державі — УССР”.

А втім, еміграція не є нічим іншим, як тільки частиною народу. І тому відношення комуністичної пропаганди до еміграції є для нас, емігрантів, мірою чесности і незалежности режиму в Україні. Доки триватиме ганебна пропаганда проти еміграції, доти буде це свідомством, що режим в Україні не служить інтересам народу.

Українська політична еміграція — це тло для життя сучасної України. Тло контрастуючих барв, на яких яскраво виступає становище в Україні. Якби еміграції не було, то про Україну знали б у світі тільки те, що хотів би сказати окупант.

Не зважаючи на віддаль, час і простір, вплив еміграції на життя Краю дуже великий і різносторонній. Передусім — вплив на дії самого окупанта. Якби не було еміграції — це був би тільки діалог напасника з жертвою. Коли ж еміграція існує, то хоч це є також діалог, але в присутності свідка, який насторожено прислухається і вислухані речі не замовчує.

Подруге, еміграція має вплив на саме суспільство в Краю. З джерел, інспірованих окупантським режимом, поширюється вістки, що люди в Україні про еміграцію не хочуть знати, що вони нею не цікавляться,

не знають прізвищ визначних еміграційних політиків. Яка нісенітниця! Так, неначе у цій проблемі йдеться про те, щоб люди в Україні знали прізвища еміграційних провідників. Ніхто із здоровим глуздом на еміграції не думає про те, що політичні проводи існують для того, щоб у відповідний момент приїхати до Краю і перебрати владу по окупантах. Проблема еміграції, як вартости для Краю, засновується на тому, що вона взагалі існує, а не на тому, які вона має титули.

Очевидно, що український народ в Краю не багато знає про наше емігрантське життя. Що більше, коли доходить туди та чи інша вістка про наші чвари, то тим народом трясє глуха лють, що еміграція свариться. Але це все дрібниці, сповиті найважливішим фактом, що еміграція взагалі існує. Є це факт у житті українського народу майже не матеріальний, як знаки в альгебрі, але, як і в ній, факт конкретний. Факт існування еміграції вписаний у психічний овид української людини 60-их років нашого століття. На відміну від попередніх років, з існуванням еміграції вже не зв'язують тепер у Краю надії на те, що вона має впливати на події, але наділяють її ще вищою функцією: тривалого чинника, який вріс у ситуацію України і у слухний час виступить у грі.

Треба додати, що є й другий ступінь у відношенні Краю до еміграції. Край не тільки відчуває, що еміграція існує, але й сподівається, що вона діє, скріплює сили, громадить енергію.

Характер і вартість еміграції залежить від неї самої. Її справою є також ступінь зв'язання з народом і служення його цілям. Еміграція має, отже, подвійні цілі: одна — це збереження свого обличчя, характеру

еміграції, друга — це зв'язок з народом. Цілі не однозначні, але залежні одна від одної. Чим більший ступінь еміграційної свідомості, тим більша можливість і здібність служити народові. Клич винародовлення еміграції так само шкідливий, як голошення недоцільності існування еміграційного суспільства. Можна сказати, що можливість еміграції служити Краєві зумовлена існуванням еміграційного суспільства. Звичайно, є виїмки з правила, але така життєва засада. Хто не є лояльним членом еміграційної суспільності, той рідко коли буде добрим патріотом, вірним сином народу.

Існують тенденції серед деяких осіб, а то й політичних груп еміграції нав'язувати контакти із „краєм”, що є в дійсності тільки контактами з режимом, — поминаючи і навіть явно легковажачи еміграційне суспільство. Ці тенденції шкідливі, бо вони ведуть до занедбання реальних і важливих обов'язків у користь фікції. Сміливо можемо окреслити боротьбу з еміграційним суспільством, чи його легковаження, як діяння проти народу.

Національний потенціал еміграції залежить не тільки від її зв'язків з народом (не з режимом!), але також від її внутрішньої зціленості, як нового суспільства.

Придатність еміграції для народу залежить від ступня свідомості спільноти емігрантів. Денаціоналізація — це відхід не тільки від свого народу, але й від еміграційного суспільства.

Коли ми залишилися на еміграції, то хіба тому, щоб діяти. Отже пригляньмося деяким проблемам, які зумовлюють чинну поставу еміграції, її боротьбу.

Все, що говориться про нелюдність комунізму, є правдою. Правдою є табори примусової праці з їх мільйонами мучеників. Правдою є таємна поліція з її катівнями. Правдою є те, що ніколи й за жадну ціну світ цієї системи ненависти прийняти не може. Але крім цих усіх очевидних істин, є також істиною, що комунізм виступає з певним змістом, з певними твердженнями. Змістом є вже сама комуністична доктрина, яка для багатьох людей на Заході має приманливі первні. Змістом є періодичні концепційні і тактичні аплікації, які комунізм з великою спритністю ширить по світі. Чи вистачить на їх унешкідливлення проголошувати порожню змістом і зле написану протестаційну і тавруючу відозву або кілька резолюцій протестаційного віча?

Бігати по світі і кричати про табори примусової праці — це ще не все, бо, як учить досвід, Захід вважає, що Колима і Караганда лежать далеко, і що коли б навіть вони могли бути перенесені на Захід, то змінилися б і злагідніли. Отже, самих таборів не вистачає, треба ще розшифровувати, компромітувати, видобувати суть того змісту, яким комунізм частує вільний світ. І тому комуністичному змістові — протиставляти власний зміст.

Комунізм раз-у-раз змінює обличчя спокуси. Він у постійному наступі і тисячами каналів висилає свої щораз нові зразки в новому опакуванні. У своїй новій, наприклад, тактиці комуністи презентують світові формули, що з них деякі мають велику динаміку. Завдання української еміграції — створити плятформу, з якої ті формули були б правильно насвітлювані. Коли б еміграція не вміла виявити фальшу в поодиноких ко-

муністичних твердженнях і не мала б на них правдивих відповідей, вона не була б політичною еміграцією. **Отже, йдеться про боротьбу на інтелекти.**

Саме тепер большевицький режим намагається переконати українців на еміграції, що комунізм після періоду проб і змін викристалізувався у велику, понад-часову, гуманістичну концепцію, яка несе людині щастя і радість. В минулому, мовляв, були помилки і терор, були табори примусової праці і тортури, але все це минуло, і тепер усе змінюється. Навіть Скрипника реабілітовано. Чи ця пропаганда, подавана в сотках і тисячах відмін, не вимагає глибоко передуманих відповідей?

Або праця штабу „комуністичних християн”, інкубатора формул для комуністичних тверджень? Одним із них є твердження, що комунізм — природна фаза історії, крізь яку людство мусить перейти. Далі твердження, що при тому стані речей християнська Церква у вільному світі повинна шукати форми співжиття з комунізмом, щоб взагалі встояти. І чим скорше це зробить, тим для неї ліпше.

Або, коли йдеться про українські справи, одно з тверджень проголошує, що „суверенна” Україна, як усі інші держави, мусіла б опинитись у сфері одного з двох існуючих бльоків, Вашингтону або Москви, і те, що Україна вже є „союзною державою” в советському бльоці, в тому бльоці, що опановує цілий світ — це запорука всебічного її розвитку. І чи не чуєте вже відгомону цього політичного „реалітету” у висказах, заявах, твердженнях деяких українських еміграційних політиків? І чи не бачите впливу цього „реалітету” у ви-
явах „відлиги” на еміграції, у домаганнях лібералізу-

вати становище еміграції до советської України, у ноті ЗП УГВР, що закликає держави вільного світу нав'язати дипломатичні стосунки з УССР, отже визнати її законною державою українського народу?

Або вказування на сучасний стан в Україні: будівництво, розвиток промисловости, ліквідація неграмотности, розвиток шкільництва, науки, літератури, мистецтва і т. п., як на доказ успішности комуністичного устрою.

У всіх цих твердженнях, які йдуть на підбій українських і не-українських умів, криється фальш, але зовнішня шата твердження, приклади й ілюстрації звичайно повні помисловости і деколи півправди. Не треба думати, що вони нешкідливі і не впливають на людей. Навпаки, і доказом цього є цілий ряд подій, заяв, еунунціцій, становищ, які мали місце в українській еміграційній спільноті протягом останніх місяців.

Візьмімо тільки „Деклярацію ЗП УГВР” з нагоди 20-их роковин створення Української Головної Визвольної Ради. Вона приховує поза псевдопатріотичними фразами повне відступство від революційно-визвольної концепції УГВР з 1944 року, приймає концепцію еволюції комуністичної системи, стоїть за „встановлення дипломатичних взаємин з УССР”, за „культурний обмін між УССР і вільними народами”, за нав'язання до „діючих тепер сил української самооборони”, до яких зачисляє не тільки „діячів української культури, але також діячів державного, господарського і партійного апарату”. Отже в засаді та декларация стверджує, що ЗП, відкинувши революційно-визвольну концепцію УГВР, дійшло, по 20-ох роках перебування на еміграції, до утотожнювання своєї ролі з обо-

роною і заступництвом позицій і прямувань окупантського режиму в Україні.

Або згадаймо інші випадки політичного відступу і капітулянтства, яких ми були свідками минулого року, отже: енунціяції Марії Клячко, яка славить „досягнення” сучасної підсоветської України, запрошення кагебіста, Юрія Кочубея Українським Студентським Клубом при університеті Рутгерса і намагання запросити советських „діячів культури” на відкриття пам’ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні; наївну відповідь деяких культурних діячів еміграції на „Слово” Москви, ганебні конференції „круглого стола”, зустрічі з „бригадою” Колосової в ЗДА та в Канаді, скандальне прийняття цієї ж „бригади” КУК’-ом і націонал-комуністичну вилазку на літературному вечорі з нагоди з’їзду Об’єднання Українських Письменників на еміграції — „Слово”.

І тому одним із головних обов’язків української еміграції — безупинно досліджувати пропагандивні фрази наступаючого комунізму і негайно їх деконспірувати.

Трагедією сучасного політичного світу є те, що немає в ньому іншої універсальної концепції, крім концепції комунізму. Світ зцілюється в одне, але ніхто, крім комуністів, не хоче взяти відповідальності за цілість. Політика поодиноких держав, навіть політика ЗДА, ведеться егоцентрично і на засаді поодиноких партикуляризмів. Немає великих загальних концепцій, в яких бралось б до уваги те, що надійшов час, коли — щоб оборонити свою власну державу, хоча б наймогутнішу — треба боронити кожну іншу державу в такій самій мірі, як свою.

Запізнення світової політичної думки використовують большевики для свого універсалізму, і в останніх часах вони зробили в тій ділянці багато небезпечних кроків. Комунізм вийшов із матеріялістичної думки Заходу. Він випередив свого батька в послідовності, напрузі й безоглядності, але немає сумніву, що коріння цієї концепції криється — тут. У своїй новій фазі натиску на Захід і в пляні розкладу його зсередини пригадали в Кремлі про існування великих матеріялістичних наверстовань у країнах вільного світу. А в наступі пенетрації — це ідеальний союзник! Коли йому тільки довести однорідність та посвояченість залогень, — висліди можуть бути потрясаючі. Саме в цей момент комунізм починає звертатися до тих своїх природних союзників на Заході і пропонувати їм творення спільного „гуманістичного” фронту, як перед другою світовою війною з подібних міркувань він закликав ліві партії творити спільні „народні фронти”.

Цю небезпеку мусить українська політична еміграція як не подолати, то принаймні своєю працею допомогти подолати її цілим антикомуністичним світом. На боротьбу з тією небезпекою виступає антиматеріялістичний чинник. Він перебуває також у різних поста-
тах і в різній напрузі в країнах Заходу, він є всюди, хоч його мобілізація й усвідомлення ним завдань не всюди задовільні.

Ідеологічна боротьба ведеться тепер уже на кожній точці земної кулі. За залізною завісою у своїй оголеній формі, на Заході — під різними претекстами і в різних родах камуфляжу. Українська еміграція має обов'язок брати в цій боротьбі найактивнішу участь.

В суспільному житті ми особливо вразливі на не-

матеріальні чинники, що сприяють нашій особливій активності в період мобілізації антиматеріалістичного табору. Цим нашим прикметам треба надати властивого напрямку, щоб вони не марнувалися і не розпорошувалися. Тому необхідно здати собі справу з політичної ситуації у світі в її найглибших укладах. А пробуджувати це усвідомлення має політична думка еміграції в своїх безупинних намаганнях розкрити зміст і силу сучасного світу, їх негайно зрозуміти і політично опрацювати та використовувати.

А які ж це найглибші уклади політичної ситуації, що стимулюють саме тепер боротьбу Краю і еміграції?

Є декілька стрижневих моментів цієї політичної ситуації, але за найважливіший можна вважати злам віри, що комунізм може бути успішною формою організування суспільств. Передусім стався наглий, глибокий, невідхильний зворот у збірній людській психіці на Рідних Землях: раптовне усвідомлення нікчемности комунізму, як спричинної сили. Усі явища, які спостерігаємо від деякого часу, є симптомами цього самого засадничого процесу, що проходить поперек советський блок. Але, очевидно, це не значить, що сила московської імперії вже викінчується, або по спробах злагодити курс не прийде спроба сталінського варіанту. Це означає тільки, що час і для Советів не стоїть на місці.

II

Коли читаємо сучасні праці на тему Советського Союзу, важко встоятися перед враженням, що комуністична держава складається зі свідомого уряду і слухняних та несвідомих мільйонів. Бо читаємо про

політичне керівництво, про його пляни й постанови, але дуже рідко чуємо про людей і їх неполітичне життя.

І навпаки, автори подібних праць про інші країни, наприклад, про Індію чи З'єднані Держави Америки, дуже часто не займаються взагалі проблемою управи й її виконання, — вони поминають цю проблему, присвячуючи свою увагу досліджуванню людських груп у їх відношенні до справ, що знаходяться поза політикою, починаючи від моральності і звичаїв, а кінчаючи на мистецтві. Чи не можна так само підходити й до Советського Союзу?

Своєрідний характер большевицького тоталізму спричиняє те, що підхід до советського життя у відірванні від політики неможливий. Але це не те саме, що твердити, що політика — все; що советське життя не знає ділянок, які є вільні від неї, або від неї відвертаються.

Комуністична система є цілковитою диктатурою одної групи над усіма проявами збірного життя і змаганням до панування над цілістю індивідуального життя. Однак, змагання і досягнення — це не те саме. Цілковите панування над фізичним і інтелектуальним буттям громадян було б можливе, коли б комунізм умів передбачати можливості розвитку опанованого суспільства і коли б міг заздалегідь приготувати народження і розвиток нових інтелектуальних течій. Але так не є. Большевики на свій лад розв'язали проблему здобуття влади і втримання її в руках групи, об'єднаної спільною філософією, спільною технікою володіння і спільним браком скрупулів. Однак, вони не розв'язали справи володіння умами. Це було для них тим

більше важко, що саме вони виступили з тезою про суспільство, як організм із постійно змінливими формами — а тепер прагнуть усіх переконати, що вже не буде дальших переформувань, бо процес наближається до кульмінаційної точки, поза якою — незмінна безвладність. Цього не сказано ще офіційно, але вже самий факт, що зміни можуть легально походити тільки від керівництва партії, вказує на повільне костеніння системи.

Совєтський устрій рішуче домагається панування над умами. Це його характеристична прикмета, що він прагне мати не тільки те, що кесареве, але й те, що Боже. В цьому сенсі він є продовженням російської монархії, укороновані представники якої також хотіли мати одне й друге, сполучаючи світську і духовну владу в одних, і то світських, руках.

Ця тяглість традиції є аргументом у руках тих істориків і публіцистів, які не вірять навіть у можливість окремого розвитку держави і суспільства в Росії. По стількох століттях злуки — кажуть вони — вже не можна говорити про розділення. Але цей аргумент поверховний, бо зміст цієї злуки тепер інший, ніж був раніше, і навіть її форми відмінні. А втім, він теж до певної міри неслухняний, бо традиція Московії знала і періоди розділення влади над державою від влади над думками людини.

250 років Середньовіччя уплинули в Московії в атмосфері поділу влади на духовну і світську, бо вершом світської влади був татарський наїзник. Отже це був період менше або більше чіткого дуалізму. Століття московських Рюриковичів і три століття Романових збудували протилежну традицію. Але вже в половині

XIX століття російська інтелігенція поставила знак запиту, а потім і цілковито відкинула претенсії державної влади панувати над сумліннями.

По большевицькій революції комуністична партія поволі повернула на становище царів, — вона висунула претенсії контролювати діяльність і думки громадянина. Однак, самий факт революції був бунтом проти такої влади. А втім, це була революція неспокійних сумнів проти вселадної держави. Від того часу чітко виступають дві течії: одна виявляється на верхах партійної і державної гієрархії і помітна в змаганні затіснити контроль над умами, а друга, що пронизує суспільство і навіть саму партію, домагається права думати інакше, ніж думають прихильники панівного гурту. В цих умовах володіти зовсім не легка справа, а доказом цього є сорок шість років історії советської комуністичної партії, яка значну частину цього часу провела в кривавих внутрішніх дискусіях та жорстоких кампаніях проти суспільства.

Період, який саме тепер переживаємо, видається невідомим для дискусії про умовини незалежності людського сумління в ССРСР: бо саме тепер зарисовується і скріплене панування партії над мистецтвом та літературою, скріплення авторитету політичної поліції, і здушення опозиції в комуністичній партії, і репресії проти критично наставленої академічної молоді. А все ж таки цей період говорить багато і з іншого погляду.

Точкою виходу цього періоду були поступки, заповіджені на XX з'їзді в Москві. Ті поступки були короткотривалі, це правда, але їх поява свідчила про мо-

гутній тиск всередині і поза партією. Без того тиску, мовчазного чи попросту німого, але потужного, не можна зрозуміти того, що було впродовж короткого часу „десталінізацією”. Самий факт існування такого тиску вказує, що комунізм не розв’язав проблеми влади над умами, бо він не вмів передбачати поставлення умових течій, здавити які в зародку було б простіше, ніж вижидати аж вибухнуть повстання на Воркуті чи в Будапешті.

Мадярське повстання перервало період поступок, бо кремлівські володарі перелякались не тільки мадярського народу, але передусім — народів давніше поневолених, що входять до т. зв. СРСР. Вони відкрили тим самим віддаль, що ділить їх від суспільства, і показали, що їх влада над сумліннями громадян обмежена і не сягає надто глибоко — кожний струс може її знищити.

Водночас короткий період відпруження виявив, скільки підземних течій приховується в умах советських громадян, які очікують тільки сприятливої нагоди. Правда, виявилось, що опозиція в СРСР нечисленна і не йде глибоко в маси, але те саме можна сказати й про правлячу партію. І все ж таки існування такої опозиції позначило себе в 1956 і 1957 роках. Голоси опозиції були слабкі, але скаженість, з якою партія проти них виступила була проречистою. Мимохіть виринула думка, що партія намагається криком заглушити поставлену, але не розв’язану революцією проблему.

Система володіння царату в XIX стол. засновувалась на нехтуванні голосу суспільства, а в XX стол.

— на недопусканні суспільства до голосу. Зростаючі жадання різних суспільних верств і груп, гальмовані царатом, дуже допомогли революції.

Большевизм, зі своєю нечисленною організацією, плив тоді на хвилі таких жадань, з повною свідомістю присвоюючи собі найбільш крайні, але популярні кличі моменту. Це було, згідно з доктриною Леніна, наставленою на здобуття і втримання влади — поставлене як найважливіше завдання руху. Звідси виникла потреба „прислухатися до голосу мас”. Про це говориться ще й сьогодні, і двозначність цієї проблеми в советському охопленні виявляється дуже сильно, коли завважимо, що большевикам ідеться не про те, щоб поступати згідно з бажанням „мас”, а тільки про те, щоб знайти шляхи найменшого конфлікту з масами, або про таку презентацію власної політики, щоб масам здавалося, що це — їх політика.

Але така постава мусить деколи вести до дискусії та до розгри зі суспільством. Майстром такої розгри, у найжорстокішому вигляді, був Йосиф Сталін.

Можна розглядати також його колективізацію, як і переслідування ним релігії в державному масштабі та надзвичайно високий темп індустріялізації, як поодинокі кампанії в боротьбі з суспільством. Це суспільство не раз піддавалося, водночас переконуючись, що державна машина є його природним ворогом. Це було потвердженням подібного погляду, що витворився під пануванням царської автократії в минулому столітті. Таким чином большевизм понад тридцять років утримував розділ між владою держави і масою її громадян. Закордонні обсерватори цього процесу

припускали, що його завершенням буде цілковита ліквідація будь-яких суспільних пов'язань, — цілковите розпорошення.

Але більшовики бачили це інакше. Тому вони провели багато змін після смерті Сталіна, які мали переконати суспільство, що держава — в остаточному розрахунку — є приятелем. До цих змін належить: послаблення терористичного апарату, ліквідація значної частини таборів невольничої праці, децентралізація промислової адміністрації і судівництва, навіть певне послаблення суворости колгоспної системи. Однак не можна припускати, що ці зміни були тільки наслідком калькуляції на найвищому щаблі правлячої партії. Радше — і це знаменно! — вони були наслідком натиску знизу, отже натиску, що зродився в суспільстві.

Отже, коли говоримо, що суспільство в СРСР не має нічого до говорення, то робимо значну помилку. Бо хоч суспільство не має там жадної організаційної форми і є так контрольоване, що не може такої форми явно розвинути, існують таємні форми, і то не тільки в таборах. Ці форми належать або до політики, або до релігії.

Виявляється також, що держава мусить у деяких проблемах робити рішучі поступки, або навіть не може запобігти діям, до яких початково прагнула не допустити. Рішучою поступкою було рішення Сталіна повернути існування православної церковної ієрархії. Багато написано на тему підпорядкування цієї ієрархії світській владі, але не можна заперечити, що її поворот до офіційного життя уможливив відкриття

багатьох церков і відновлення офіційного культу та навчання релігії в обмеженому засязі. Це правда, що постанови ієрархії, залежної від держави, спричинило відхід від офіційної Церкви і привело до постанови „Підземної Церкви”, яка стала неначе широкорозповсюдженою сектою, глибоко прив’язаною до певних істин християнства. Протягом багатьох літ їх членів і визнавців переслідувано й масово засилано до таборів. Але вже шість років, як більшість їх на волі. Таким чином советський уряд потиху визнає право людини мати власні релігійні переконання навіть в атеїстичній державі. Це дуже вузьке визнання, але його вибороли проти уряду і партії.

Іншим прикладом є факт, що коран у ручних відписах кружляв до останніх років серед мусульман Центральної Азії, хоч арабське письмо було зліквідоване двадцять п’ять років тому, а проти ісламу йшла гостра боротьба. В 1955 році заборону корану скасовано, постала школа мусульманських учителів, їх власна ієрархія і скромна база офіційного релігійного видавництва.

Подібно з жидівською проблемою. Жиди в СССР є народом без шкіл, без часописів, без книжок, і їх офіційно не визнається як націю. А проте, нещодавно виявилось, що появляються там нові літературні твори в їдиш, які кружляють у відписах.

До цього треба додати, що також не є стопроцентним панування держави і партії над поглядами мистця. Вистачить згадати справу Бориса Пастернака і його повісти „Доктор Жіваго”, або творчість Ліни

Костенко, Івана Драча, Миколи Вінграновського і інших

Окремий момент, який треба брати до уваги, коли робимо висновки щодо ролі суспільства у підсоветській дійсності, це факт існування революційного підпілля, яке, не зважаючи на несприятливі умовини і скріплені зусилля окупантської влади, щоб його раз назавжди зліквідувати, — все ж таки існує і діє.

Важко слідкувати за життям суспільства в СРСР у відірвані від життя партії і держави, бо партія намагається промовчувати або заглушати голос суспільства. Цей голос не є ані однорідний, ані дуже сильний, але йому вдається в деяких проблемах переводити власні постуляти, хоч він може користуватися тільки засобами пасивного опору й витримування.

III

Для Москви, яка накинула народам неволю, щораз важливішою стає справа внутрішньо-блокових пов'язань. Москва загарбала велетенські простори і не хоче їх втратити. Коли прийшла „десталінізація”, виявилось, що довгі роки володіння не приєднали Москві людей, а навпаки — засіяли до неї смертельну ненависть. Від цієї ненависти тріщить советська будівля, але Москва ще почуває себе досить сильною, щоб її тримати, хоча вона настільки слаба, що розуміє конечність платити „відчипне”. „Лібералізація” політичного руху є спробою перекупити ненависть. Поступки можуть піти далі, до певної межі й під певною умовою: **Україна мусить залишитися провінцією Москви.** Москва міркує, що позірність якоїсь свободи є ціною, яка заспокоїть українське суспільство.

Засаднича проблема всіх цих справ засновується на тому, що цього Україні не вистачає, бо **Україна змагає до повного визволення**. Тому стільки років ставила вона опір окупантові, тому ми залишилися на еміграції, бо такої позірности свободи не вистачало. І не дай Боже, щоб хтось із нас насмілився словом або поведінкою виявити згоду на будь-яку позірність свободи. Інтелектуально ця проблема виглядає так:

Еміграція, будучи з Краєм абсолютною єдністю, має інше завдання, ніж те, яке має Край. Народ є один, але завдання різні. Йдеться про те, щоб Край робив своє, а еміграція — своє. Тим часом деякі еміграційні інтелігенти намагаються робити те, що робить Край, і перестають робити те, що є обов'язком кожного емігранта. В Краю відкрилися малі щілини, і люди втискаються в ті щілини, щоб їх поширити. Кожна здобич є тут кроком до перемоги. Це завжди мінімальний круг, бо на більший покищо немає можливості. **Але еміграцію зобов'язує максималізм.**

Те, що для людини в Краю є вже цінним досягненням, те в дії емігранта є капітуляцією і шкодою. Коли б ти був у Краю, твоїм завданням було б поширювати щілини до розмірів вилому, але коли ти на еміграції твоїм завданням є вказувати і кричати, що всі щілини і виломи, разом підсумовані, є нічим супроти того, що мусить прийти. Край давав собі раду і довів стосунки до теперішнього стану, що його вважає, зрештою, переходовим станом. І тепер з'являються „помічники” з еміграції. Вони поспішають включатися у „відлигу”. Вони не розуміють, що в Краю люди самі дадуть собі раду в цій ділянці, але несвоєчасна

дбайливість деяких емігрантів може розбити капітал, яким є для Краю еміграція.

І тому, коли гурт еміграційних політичних мінімалістів, що прикривають себе ширмою ОУНз і прихильників визвольної боротьби, — посилаючись на цілий ряд політичних реалітетів, хочуть бачити в московській окупації України дальшу форму розвитку державности, державні рами, які заповнить змістом еволюція системи, коли вони хочуть бачити в тактичних маневрах окупанта структуральну еволюцію, а в скаліченій окупантом духовості вияви здорового духового життя, то ця група, очевидно, синхронізує свої намагання з намаганнями окупанта і розбиває капітал, яким є для Краю еміграція.

Ці політичні мінімалісти з-під стягу ОУНз, ЗП УГВР чи прихильників визвольної боротьби — розбивають капітал, яким є для Краю еміграція, коли вони славлять реалітети „сучасної України”, коли піддержують акцію комуністичної інфільтрації, що просувається шляхом т. зв. культурного обміну, коли захищають большевицьку „культурну експансію” за кордоном, коли посилають своїх зв’язкових на обіди в режимовому представництві, коли запрошують кагебістів із доповідями про Україну, коли вітають, приймають у себе і цілуються з висланцями окупантського режиму.

Вони розбивають капітал, яким є для Краю еміграція, коли пхають маси емігрантів на шлях „націонал-комунізму”, коли вмовляють, що не кожний комуніст є для нас конче ворогом, коли підтримують на Заході цинічний обман Кремлю, що Москва не окупувала

України, а подарувала нам „нашу державу — УССР”, тільки трохи не з таким режимом, як би нам хотілося.

Вони розбивають капітал, яким є для Краю еміграція, коли публікують декларації, в яких стверджують свій відхід від визвольно-революційних позицій, що їх боронити наказав їм революційний Уряд України, і визнають УССР — українською державою. Вони розбивають цей капітал, коли закликають уряди вільного світу нав'язувати дипломатичні стосунки з „українською державою — УССР”. Вони розбивають цей капітал, коли намагаються послабити спротив еміграції, коли горлають про „досягнення” советського режиму в „нашій” УССР, про „еволюцію” того режиму, про „неактуальність” національної революції і про „патріотизм” наших яничарів; коли високо несуть корогви з написами: „сучасна — самостійна — соборна”, щоб за ними повести обдурену масу емігрантів на шлях „реальної” політики, на шлях коляборації з „нашою державою — УССР”.

Бо з ким ця група інтелігентів веде дискурс: з народом чи з його поневолювачем? На жаль, не з народом, а з окупантом. Режим, його люди і преса — це те саме явище, яке нічого спільного не має з народом. По одному боці режим, його прибудівки й люди режиму та преса, а по другому — Україна.

А народ бажає тільки того, щоб комунізм, чи пак москаль, забрався з України. З сорока трирічної мовчанки виникає тепер, при першій нагоді, подивугідне явище: зціленого, однорідного народу, який не є переможений накинutoю ідеологією і прямує до своїх цілей. Ні для кого не є таємницею, що режим у великому клопоті, що він не може дати собі ради з ситу-

ацією і тому перекуплює суспільство деякими поступками. А комуністична верхівка переживає кризу віри в успішність устрою. Це — психологічна криза.

Ніколи Москва не проголошувала таких гарних декларацій, як саме тепер. Ніколи описи успішності комуністичної системи не мали в собі стільки „тепла”, як саме тепер. Пишуть, декларують і дивляться на обличчя: Краю? — холодна, неприхована погорда; еміграції? — **обличчя деяких емігрантів втрачають натугу суворости!** Так, втрачають, на жаль і на шкоду визвольній справі, натугу суворости обличчя тих емігрантів, що раз-у-раз відкривають нові „досягнення” совєтського режиму в Україні, що почали проповідувати нову політику „реалітетів”, що запрошують режимових ватажків, що прагнуть контактів і цілуються з вислужниками режиму. Всі вони втрачають натугу суворости. А нічого так у цій хвилині людям режиму не потрібно, як успіху. Хоча б невеличкого, хоча б найменшого. Щоб тільки щось вдалося.

В такий час всяка підмінка думки є катастрофою, в такий час кожне видвигання псевдореалітетів, кожний вияв політичного мінімалізму і капітулянтства, кожна спроба говорити з режимом, кожна довільність, кожне ламання національної дисципліни є небезпекою і поважною шкодою для української визвольної дії.

І тому на цьому етапі боротьби, на якому опинились і Край і еміграція — може допомогти нам тільки **велике напруження волі і думки**. Це дозволить нам зрозуміти і ситуацію, на тлі якої розгортається наша боротьба, і вибір правильних засобів боротьби. Це допоможе нам, до деякої міри, протиставитися інфільтрації ворога, яка виявляється в намаганні поглибити

і поширити щілини в еміграційному суспільстві, що їх робить непередумана політична дія „реалітетів” і безвідповідальне тяжіння до контактів з режимом.

А коли говоримо про теперішній етап боротьби, на якому опинились і Край і еміграція, то вирінає запитання: А які вигляди на успіх має боротьба Краю й еміграції саме тепер, на тлі міжнародної політичної ситуації?

**

Рік 1964-65 став роком пожвавленої дипломатичної діяльності на Заході, діяльності, що має врешті довести до закінчення „холодної війни”. Щоправда, не передбачається скорого її кінця, але після підписання атомового договору покладається великі надії на зміну атмосфери ведення переговорів із СРСР. Ця атмосфера, донедавна морозяна, дещо тепліша; льодова стіна, що ділить обидва табори, здається тане в сонці усмішок і приязних жестів, у культурному обміні й демонстраціях доброї волі, з проведенням безпосередньої телефонної лінії між Москвою і Вашингтоном. У теплішому кліматі може зацвісти, на думку західних державних мужів, не зважаючи на події в Азії, що їх все ще намагаються вважати за події перехідного характеру — квола рослина миру. Голови урядів і дипломатичні штаби не занедбують нічого, щоб використати цю неочікувано сприятливу кон'юнктуру.

Щоб зрозуміти істоту дипломатичної гри, що саме розгортається, треба здати собі справу з того, чим є холодна війна. Вона засновується на здобуванні кожною зі сторін баз, союзників, стратегічних сирівців, на перегонах у смертоносних винаходах і перегонах у збро-

єнні. Її найяскравішим виявом є т. зв. психологічна війна, що намагається послабити противника шляхом пропаганди і диверсії. Її конвенціональна засада — втриматися від ужиття зброї; але ця засада була порушена льокальними війнами в Греції, Індо-Китаї, Кореї, Конго, В'єтнамі і т. д.

Треба прийняти, що перевага в психологічній війні належить Москві: советські агенти, під різними виглядами, мають деяку свободу діяння на Заході, тоді як Захід може проникати залізну завісу майже виключно хвилями радіової пропаганди. Але перевага в ділянці здобування і закріплювання союзників належить ЗДА: американська допомога поставила на ноги Західню Європу і покищо досить успішно діє в Азії. Національна економіка ЗДА не відчула навіть багатобільйонової допомоги для закордону, тоді як konieczність обмеженої допомоги комуністичному Китаєві, Кубі, Арабії й іншим — дошкульно обтяжили советську економіку.

Технічну перевагу в ділянці зброєння втримують дотепер, здається, ЗДА, натомість советський бльок розпоряджає величезними людськими резервами, що дозволяють йому виставити багатомільйонові армії. Перевагу в машинах і знарядді нищення рівноважать людські маси; обидві сторони ведуть холодну війну „з позиції сили”. А втім, різниця господарських потенціалів спричиняється до того, що роля арсеналу вільного світу зовсім не тяжить Америці, тоді як Советський Союз неспроможний дотримати темпу зброєння без поважного захитання його національної економіки.

Москва, опанувавши половину Європи, здобула стратегічні бази, що загрожують решті континенту, а

опанувавши Кубу, здобула базу, що загрожує безпосередньо ЗДА; Мао Тсе-тунг, опанувавши Китай, загрожує узбережжям Тихого океану і південної Азії. Захитану таким чином рівновагу сил тільки з трудом втримують американські війська в Західній Європі і американські воєнні бази, що перстеном оточують периферії советського блоку. Дальші підбої в Азії віддали б у руки комуністів велетенську континентальну базу, яка самим натиском свого простору пересудила б долю Європи. Тому таким важливим завданням для ЗДА є втримати В'єтнам. Ці самі наслідки мало б включення об'єднаної Німеччини в советську систему.

Важко не доглянути, що властиві цілі холодної війни засновуються на підготові кожним із противників догідних вихідних позицій на випадок воєнного конфлікту. В її основі лежала досі засада, що стан тимчасовости, який характеризує повоснний світ, не дасться втримати до кінця і що він скорше чи пізніше мусть довести до зудару.

Ця засада була, як видається, обосторонньою. Исто-та холодної війни полягала в громадженні сил і засобів. Таке громадження коштом високих деколи жертв не мало б сенсу, коли б не передбачувано їх ужиття. Загроза війни висіла і висить постійно над світом впродовж дев'ятнадцятих років, зростаючи в міру зростання агресивности советської політики. Не одна подія в світі впродовж цих років, починаючи від постановня Комінформу в 1947 році, а на справі В'єтнаму кінчаючи, приховувала й приховує в собі зародки світової пожежі. Холодна війна в цьому періоді була пригра-

ванням до подій, окреслюваних Клявзевіцом, як ведення війни іншими засобами.

Коли ще не дійшло до війни, то це треба приписати психозі страху, яку в західному світі викликали поступи в ділянці продукцій зброї масового нищення. В громадській думці Заходу пробивало собі шлях переконання, що термоядрова зброя позбавила війну всякої політичної придатності, що війна в сучасних умовах була б божевільням, якого політика мусить виректисся назавжди. Сучасна війна — це знищення цивілізації, а може навіть людського роду. „Це ясно, — заявив лорд Расел на конференції атомових фізиків у Лондоні, — що термоядрова війна не принесла б перемоги жадній зі сторін і не була б шляхом створення світу, якого прагнуть комуністи чи їхні противники. Існує правдоподібність, що вона створила б плянету, позбавлену органічного життя, за виїмком може деяких мохів і грибів”. Отже, коли збройний конфлікт немислимий, холодна війна втрачає сенс і мусить бути припинена. „Немає іншої альтернативи, як тільки мир”, — сказав сім років тому президент Айзенгауер, і дослівно це саме заявив три роки тому президент Кеннеді. Клявзевіц і його теорія стали анахронізмом.

Чи Москва поділяє це переконання Заходу щодо konieczности виректисся війни як знаряддя політики?

Згідно з офіційною совєтською тезою світова війна, всупереч твердженням „капіталістів”, не була б загладюю цивілізації, а була б тільки кінцем капіталізму. Комунізм — незнищений, а прийняття тези, що він міг би бути, нарівні з капіталізмом, зметений зі світу водневими бомбами, перечило б засадам доктрини.

Чи це тільки пропагандивна фраза, обчислена на

піднесення духа советських мас? Здається, що за фразою криються деякі реальні передумови. Московські провідники, мабуть, вірять, що, на випадок вибуху війни, натиск громадської думки і страх перед відплатою унеможливить західньому табору вжити термоядрової зброї. І саме до цього прямує советська політика, яка незмінно домагається заборони вживати цю зброю і знищення її запасів. У війні, веденій з допомогою конвенціональної зброї, чинник людської маси привернув би своє значення.

Советський учений Топчев протиставився на згаданій конференції тезі лорда Расела, що в майбутній війні застосування термоядрової зброї було б неминучим. На його погляд, існує тільки побоювання, що така зброя могла б бути вжита; переконання у невідхильності водневої війни „позбавляло б значення боротьбу народів за міждержавний договір, що забороняв би вживання зброї масового нищення”. Важко вважати нонсенсом цю советську спекуляцію.

Ідея зречення раз назавжди війни так чи інакше чужа комуністичній публіцистиці і советським вождям. Навіщо ж вони мали б зрікатися війни, коли вона могла б тільки прискіпити крах капіталізму? А втім, війна їм непотрібна доти, поки вони бачать перед собою можливість мирної penetрації західного світу. Що більше, війна була б незвичайно ризиковною справою у теперішній ситуації Советського Союзу. Бо за бомбастичною фасадом советської мирної пропаганди приховуються інші мотиви, ніж страх перед розторощувальною силою водневих бомб; ці мотиви треба шукати в советських внутрішніх труднощах.

Брежнев, Косигін і їхня кліка не сидять надто

твердо в сідлі влади і не потрапили опанувати тяжкої економічної ситуації імперії. Советське рільництво не задовольняє потреб зростаючого населення, зброєння не дозволяє збільшувати продукцію легкого промислу. 175 советських дивізій — дошкульний тягар для економіки імперії. Але апетити мас, приневолюваних впродовж довгих літ до жертв в ім'я комунізму — підсилено обіцянками першого піріоду посталінського володіння, що заповідали еру достатку за два-три роки. Наворот до давньої суворости життя неможливий, а піднесення все ще дуже низького життєвого рівня населення припинило б зброєння і засяг допомоги для ненаситних союзників. Вихід із дилеми, перед якою стоїть Кремль, вимагає виграти на часі і таким чином перетривати важкий період. Москві потрібне перемир'я у холодній війні, що полягає передусім в обмеженні зброєння.

Західні потуги прагнуть миру, Советський Союз — перемир'я. Мировий договір може змінювати кордони держав і сфери впливів, перемир'я закладає звичайно втримання противника на здобутих позиціях. Отже, вихідні підстави переговорів різні, а з цих різниць виникає розбіжність змагань обох сторін.

Західня сторона хоче миру на умовах, що запевняють їй мінімум безпеки, і бачить їх у включенні об'єднаної Німеччини в свою політичну орбіту. Ця концепція не охоплює цілості проблеми, не бере до уваги співзалежності німецької проблеми і проблем держав Середньої і Східньої Європи, але Захід був би ладен пристати на цю досить сумнівну гарантію безпеки. Але й ця навіть гарантія спротивлялася б нор-

мальним засадам перемир'я: вона віддавала б у руки одної зі сторін нову, не здобуту ще, але стратегічно важливу позицію. Не треба, отже, дивуватись, що західні пропозиції не задовольняють Москви; аджеж вона не програла ще холодної війни. Перемир'я у розумінні Москви мусіло б спиратися на визнанні „статус кво”, акцептації теперішніх демаркаційних ліній і відсунені розгрівки за інші позиції на ближче не окреслене майбутнє. Тому Москва хоче втримати теперішній поділ Німеччини, погоджуючись на її об'єднання тільки під умовою неутралізації.

Західня дипломатія, приписуючи советським провідникам свої власні прагнення, виявляла незвичайну помисливість у представляванні проєктів, що мали дати Советському Союзові гарантії безпеки. На конференції в Женеві пропоновано їм договір, що охоплював ЗДА, Велику Британію, Францію, Німеччину і Советський Союз, спертій на зобов'язанні солідарної оборони кожного з учасників проти нападу з будь-якої сторони; коли ця пропозиція не знайшла признання Москви, її доповнено проєктом створення демілітаризованої смуги між Східньою і Західньою Європою; висувано, врешті, проєкти взаємної контролю зброєнь у різних видах. Але Москва відкинула всі ці пропозиції.

Вашингтон здобув собі велике признання в західньому світі за свою мирову поставу і запал, з яким обороняв мирні інтенції ЗДА. Він переконав може антиамериканські кола на Заході, які посуджували Америку — як же неслухно! — у войовничості, але в стосунку до Москви його зусилля зайві. **Бо Москва**

має витичену лінію діяння, і її не обходять інтенції противника. Правда, вона оперує словом „мир”, але це слово має інше значення в совєтському світі, ніж у західному. Совєтський мир — це значить сьогодні перемир’я, завтра може значити відновлення холодної війни, а післязавтра війну. „Вор іс Піс” — голосить партійне гасло на орвеллівському будинку Міністерства Правди.

Ніколи ще в історії поступ технічних наук не мав такого рішального впливу на політику, як в останньому десятилітті, і ніколи хіба помилки минулого не тяжили над світом з такою фатальною, обезвладнюючою силою. Женева повинна була переконати усміхнених шефів урядів, що Москва нічого не вирікається і з нічого не резигнує. Чи переконала? Психоза водневої війни така загальна, а прагнення миру таке переможне, що вони затьмарюють тверезість осуду і змушують брати позірне за дійсність.

Отже, куди піде світ у найближчих роках? До довгої серії переговорів, що мають погодити становища, які не дасться погодити. До дальшого тактичного маневрування в різних запальних точках світу. До тимчасового, мабуть, злагіднення гостроти конфлікту, до послаблення психологічної війни і до якогось перехідного затишку на обох континентах. Але що далі?

А як для нас виглядає це „далі”?

**

Ми стоїмо на становищі, що основою української визвольної політики є ставка на власні сили. Зовнішньополітична кон’юнктура є тільки допоміжною

обставиною для розгорнення національно-визвольної революції.

Ми стоїмо на становищі, що центральне місце в українській концепції визволення займає українська визвольна революція в поєднанні з визвольною революцією народів, уярмлених російським імперіалізмом і комунізмом.

Ми стоїмо на становищі, що відновлення української незалежної держави може dokonатися тільки шляхом докорінної зміни сучасного ладу на Сході Європи і в уярмленій Москвою Азії, себто шляхом розвалу російської імперії.

Ми стоїмо на становищі, що історичним призначенням України є боротьба проти Росії, відвічного загарбника, поневолювача, нищителя культурних і суспільних цінностей Окциденту, ворога людських і національних свобод. Бо Київ — символ свободи людини і народів, справедливості і віри в Бога, а Москва — символ рабства, тиранії і безбожництва.

Ми стоїмо на становищі, що сучасний змаг світового розміру мусить вестися не за поширення чи звуження кордонів імперій, але за розвал усіх імперій світу, за перемогу національно-визвольної ідеї, системи національних незалежних держав усіх народів світу.

Отже що? Отже як?

Чи не є це нереальний романтизм, замикання очей на очевидні „реалітети”, в якому нас пострікають деякі українські політики?

Наші опоненти стоять на становищі, що індивідуальна політика окремих народів скінчилася, і що від-

кривається новий період історії: політики протектора і покірного клієнта. Єдине, що на потребу, — це вибрати могутнього мецената і випросити щось із його ласкавости. Їх погляд спирається на статичному образі світу. З уваги на те, що досвід досить довгого часу вказує, що в політиці справді володіє п'ястук, звідси висновок, що це постійний і нерушимий співчинник. Ті, що проповідують цей погляд, мабуть, безтурботно міркують, що це так завжди буде: західня цивілізація і її культура із своїми високими критеріями йтимуть собі одною стежкою, а зовсім окремою стежкою піде політика цієї цивілізації зі своїм лайдацьким крутітством і правом сильнішого. **Алеж на цьому саме, що так було досі, засновується вся сучасна криза.** Кожний дальший рік такого стану річей наближає людство до пропасти, до загибелі нашої цивілізації діалектичного матеріалізму.

Керманичі совєтської політики — догматично, а більшість західніх політиків — експериментально, голосять конечність „реалізму” в політиці, що в цьому випадку значить конечність нагинання в політиці моральних рацій, хоч би і найважливіших, до вимог чи наказів сили.

Остаточно, в довгих історичних відступах, не цей чинник вирішує. Коли б так було, людство стояло б сьогодні на рівні первісних суспільств. Ідемо від стада дикунів до суспільств, що накладають гальма на інстинкти. Це повільний шлях, а людське каліцтво вміє знайти форми джунглів навіть з допомогою найновіших винаходів. Але все ж таки — це шлях до кращого. А коли так, то тому, **що в остаточному баянсі**

крокування вперед і відступів назад — вирішує не сила, а Правда.

Можна, звичайно, мати переконання, що християнська цивілізація впаде, що запанує нова матеріалістична цивілізація, і можна дораджувати пристосовуватися до цієї невідхильности цинізмом. Але коли ми віримо в перемогу християнської цивілізації і вилікування її культури, то нам треба застосовувати ті методи, які є співзвучні з умовою перемоги. А власне умовою перемоги Заходу є усунення саме цього дуалізму між культурою і політикою нашої цивілізації.

Можна мати погляд, який хто хоче, про те, як Америка в майбутньому вив'яжеться з ролі виразника ідеалів західньої цивілізації, чи вона стане на висоті завдання, чи, може, застрягне в технократії і вижимачках. Це, однак, повинно бути важне, що під загрозою втрати власного існування Америка мусить впродовж якогось часу справді стати опертям нашої цивілізації.

У світі голої гри сил ми не маємо жадної шанси. Наша шанса лежить у невідхильному моменті отверзіння світу під впливом загрози. Виникнення догідної ситуації для привернення нашої самостійности можна з усією певністю передбачати на той момент, коли до міжнародньої політики повернеться засада справедливости, хоч би тільки на хвилину і хоч би навіть недобровільно. Бо непомітно доля всього світу стала вперше від довгого часу в місці стику політики з культурою.

На чому засновується наш романтизм у політиці,

так гостро, а так неслухно критикований нашими опонентами?

Він полягає в тому, що в момент, коли чужа матеріальна сила ломила права слухності, він не пактував із нею і не піддавався, хоч тверезість і розсудок вказували на безнадійність усякого спротиву. Бо він вірить, що у світі закони культури сильніші від законів матерії. Це — проблема погляду на світ.

На чому засновується єдиний шлях, який може врятувати світ нашої цивілізації від загибелі?

На тому, що в момент поширювання на цілу земну кулю брутальної комуністичної агресії — з нею перестануть пактувати і їй піддаватися, не зважаючи на те, що за це треба буде платити великі жертви.

Отже, між нашою, українською справою і спільною справою всього вільного християнського світу існує ідеальна синхронізація; ідеальна, хоч ще не зовсім зреалізована.

І саме до цієї реалізації ми змагаємо, бо це — шлях перемоги!

ВІДЛИГА НА ЕМІГРАЦІЮ

Політична концепція коекзистенції полонила багато умів на Заході, вона має своїх прихильників і серед української політичної еміграції. Та не в тому лихо, що є люди, які вірять в еволюцію комунізму і тому вони за коекзистенцію, завжди будуть люди, що легко впадають у зневіру і повертають до мінімалізму, — лихо в тому, що ті люди хочуть, щоб вся українська політична еміграція повірила їм, що тільки з позицій коекзистенції можна вести боротьбу за

визволення України. Позиції коекзистенції доводять їх до визнання УССР — українською державою, отже елемент боротьби за визволення відпадає. Але, не зважаючи на це, вони ще й далі не хочуть відкинути паравану боротьби, і виходить карикатура. І саме в тому й лихо.

Бо тільки подумати, що знайшовся гурт українських політичних емігрантів, які все ще називають себе націоналістами, ОУНз, прихильниками визвольної боротьби,, які 20 років тому покинули батьківщину, щоб урочисто протестувати перед вільним світом проти насильної окупації України московськими комуністами, — а тепер відкидають концепцію національної визвольно-революційної боротьби, стають насамперед на становище коекзистенції з пануючим в Україні окупантським режимом, а далі закликають держави вільного світу, щоб вони нав'язали з цим окупантським режимом дипломатичні стосунки й пожвавили культурну виміну, отже по суті домагаються, щоб держави вільного світу визнали окупантський московсько-большевицький режим — легальною українською державою, а цим самим і самі цей режим визнають українською державою. А далі ще публікують декларацію ЗП УГВР, отже представництва революційного уряду України, в якій з повним цинізмом, під покривкою псевдопатріотичних фраз, проголошують свій відхід від революційно-визвольної боротьби, вважаючи цю дитячу гру вищою формою політичної спритності, в протиставленні до примітивної, на їх думку, відсталой концепції національної визвольно-революційної боротьби.

Чи це не карикатура? І тут саме корениться лихо, бо ця постава мінімалістів, як — первородний гріх, є джерелом похідних виявів загнивання Української політичної еміграції.

Одним із таких карикатурних виявів є твердження, що рівночасно з „відлигою” в Україні повинна наступити — „відлига” на еміграції, отже „лібералізація” і „демократизація” поглядів української політичної еміграції. „Красві — вони кажуть — треба подати руку в його боротьбі, еміграція мусить взяти участь у боротьбі народу.”

Всяка дискусія про реакцію, лібералізацію, участь і т. д. буде яловою, доки під усі ті символічні ікси та інселони не підставимо конкретні поняття. Реакція, наприклад, означає наворот до покинутих форм. До чого змагає тепер увесь український нарід, а за ним навіть більшість комуністичної партії, як не до повернення покинутих форм життя політичного, суспільного, господарського і культурного? Донедавна улюбленим сльоганом еміграційних „лібералів” було речення: „Змін в Україні не можна відвернути”. А виявляється, що не тільки можна їх відвернути, але що за їх відверненням тужить цілий нарід, а комуністична партія у відверненні змін бачить єдиний можливий вихід з хаосу.

Отже, коли еміграцію окреслимо як реакцію, а комунізм, скажیم, як поступ, тоді процес, що відбувається в Краю, не можемо окреслити інакше, як тільки реакцію. Не реакційний „ікс” наблизився до комуністичного „інселона”, а навпаки. Виявилось, що, беручи річ логічно, рацію мала реакція. Чому ж

тоді еміграція (чи коли хто воліє — реакція) мала б уступати і з своїх позицій і змінювати позиції, якщо вони виявили свою вищість? Коли в Краю перемогли, хоча б у найменшій мірі, погляди, що їх обстоює еміграція, то чому емігранти мали б хилитися в переконаннях, які виявилися слухними?

Зміни, які розгортаються в Краю (а дай Боже, щоб розгорнулися якнайшвидше), аж ніяк не доказали, що еміграція не мала рації. Вони не тільки ні в чому не повалили, але, навпаки, безспірно потвердили слухність і справедливість поглядів еміграції. Чи ми їх назвемо реакцією, чи інакше, це байдуже, факт, що вони були і залишаються далі рацією. Хібащо ми приймемо, що еміграція голосила й голосить такі погляди, як конечність вічної злуки України з Росією, скріплення советських окупаційних залог, переслідування Церкви, загострення терору, обниження життєвої стопи, вивіз національного майна до Росії, вивіз українського населення на цілині землі, ліквідація української мови і т. д.

Коли приймемо, що такі є погляди еміграції, тоді справді можна було б подумати про „лібералізацію” і „демократизацію” поглядів. Однак, у дійсності неопустивність еміграційної реакції і вузькість її понять засновується на тому, що вона, замість двох відсотків свободи для України, домагається сто; що, замість виборів з одного списку, домагається привернення повної демократії в Україні; що, замість слів про свободу релігії — домагається привернення зліквідованої української Католицької і автокефальної Православної Церков, звільнення арештованих священиків

і монахів; що, замість деякого злагіднення терору — домагається повної його ліквідації і т. д. Чи справді — нехай відповідають речники еміграційної „лібералізації” — ступінь реакційности тих поглядів є непристойний і чого в практиці належало б виректися, щоб „подати руку Красві у його боротьбі за визволення?”

Другий неясний символ — це оте „визволення”. Чи ми мали б забути, що комуністичний режим в Україні насаджений силою чужої держави і що його й далі втримує та сила? Що коли б не та чужа держава, комуністи були б зметені з поверхні життя в Україні негайно і раз назавжди, не шляхом перевороту, але власне шляхом вияву найдемократичнішої волі народу? Чи ми мали б вірити, що український нарід уже такий зкомунізований, що вершок своїх аспірацій бачить у здобутті влади секретаря КПСС? Що вже можна скласти руки, бо ми здобули все, що можливе і немає вже до чого більше змагати? Чи ми мали б забути теж, що комунізм, не зважаючи на те, чи він лєнінський, сталінський, брежньєвський чи тітовський, — це устрій, спертий на матеріялістичному світогляді і суперечний з християнством?

Коли, отже, національні цілі залишаються ті самі, то чому ми мали б зрікатися засобів, що ведуть до них? Чому еміграція мала б складати зброю з тієї причини, що стосунки в Україні можуть дещо покращати? „Лібералізація” поглядів еміграції означала б прийняття тези, що наше завдання скінчене. А коли не скінчене, то боротьбу треба продовжувати в тому власне напрямі, в якому йшла досі. Бо на тому спи-

рається третій словесний символ, ота „участь” в боротьбі народу.

Еміграція є на те, щоб боронити права народу на свободу й уладження життя християнським способом. „Відлига” суперечить поняттю еміграції так, як неволя свободі або слухність кривді. Особливо не вільно християнам толерувати зла в жадній постаті. Еміграція є урочистим протестом, а не дрібним застереженням. На застереження місце не на еміграції, але в Краю. Отже, коли хтось чесно прийшов до висновку, що стосунки в Україні змінилися до такої міри, що немає причини підносити урочистий протест супроти вільного світу, то він повинен вертатися до Краю і там переконатися, яка далека ще дорога до заспокоєння потреб і аспірацій народу.

Натомість еміграція не підлягає ступенюванню. Коли є, то завжди урочиста й непоступлива. Коли існує, то завжди як протест. Бо вона існує не тому, що в Києві бракує помешкань, а у Львові дорогий хліб, а тому, що народ в неволі і що накинено йому суперечний з його сумлінням устрій.

Дивна річ, що люди, які так охоче покликаються на погляди народу, зовсім не цікавляться тим, що цей народ насправді думає, відчуває і до чого змагає. Чи хто з речників „лібералізації” еміграції спитав хоча б одну людину з краю, що вона думає про такі відлигові маніпуляції? Бо коли б запитав, то довідався б (як же легко це перевірити!), що в Україні панує погляд, що чим більша пільга в системі, тим гостріше повинно бути становище еміграції. Оце найліпша фор-

ма допомоги народів в боротьбі за його повне визволення.

СВОБОДА ЧИ АНАРХІЯ?

Упродовж останніх місяців в емігрантському світі багато мовилося про справу свободи слова і ідеї одиниці. Особливо говорено про це в ЗДА, де справа конференцій „круглого стола”, нота ЗП УГВР до держав вільного світу в справі визнання ними УССР — законною українською державою, декларація ЗП УГВР, що обережними, підступними словами стверджувала повний відхід від революційно-визвольної концепції на позиції еволюції комуністичної системи й коєкзистенції, справи „культурного обміну”, отже балету Вірського і бригади Колосової, справи запрошень до советського представництва і запрошення Кочубея, і врешті націонал-комуністична вилазка на з’їзді письменників — викликали багато коментарів і дискусій.

Коли здорова частина емігрантського суспільства гостро затаврувала і капітуляцію ЗП УГВР, і запрошення та контакти, і конференції „круглого стола” та цілування на обіді у пані Клячко, і „культурний обмін” та провакацію на з’їзді „Слова” — то негайно в оборонних аргументах ініціаторів і оборонців оцих „подвигів” виринуло питання права одиниці на вільне вирішування і свободу слова.

Як же це? То еміграція горлає про свободу, а коли прийде що до чого — кажуть різної масти прогресисти і зміновіховці, — то виринають якісь „визвольні

фронти", які квестіонують право одиниці робити те, що вона хоче, говорити те, що подумає?

Студентський Клуб при університеті Рутгерса, обороняючи запрошення Кочубея, так і пише: „Ми виростаємо в умовах американської демократії, нас тут учать, що свобода слова є підставовою цінністю вільної людини, і тому, коли ми дізналися, що одна політична група і також одна газета хоче нам силою накинати свою думку і нас та наших батьків морально тероризувати, ми вирішили цьому протиставитися і боронити наші громадські права перед таким насильством”.

Отже, як бачимо, знову виринає проблема свободи й її меж. Проблема тисячі разів обговорювана і вияснювана і завжди наново видвинута, коли тільки хтонебудь шукає великих узasadнень для своїх еґоїстичних чи киринницьких рішень. Очевидно, еґоїсти і киринники будуть завжди, але нехай принаймі презентуються у своїх пропорціях, а не в пам'ятниковому граніті. І тому, мабуть, буде до речі ще раз пригадати підставові правди з ділянки роздумувань про свободу.

Свобода — це не анархія

Немає свободи для свободи в такому значенні, в якому немає мистецтва для мистецтва. Є мистці і теоретики мистецтва, які вважають естетичні вартості вартостями абсолютними, надрядними, не пов'язаними жадним способом із іншими ділянками людських вартостей. Ця зарозуміла помилка появляється багато разів в історії мистецьких прямувань і завжди,

після деякого часу, компромітувалася упадком смаку і бездушним маніризмом. Бо живе мистецтво завжди мусить черпати соки із змістових обумовлень своїх часів. Те саме є зі свободою. І вона обумовилася межами, бо коли б їх не було, взагалі не булоб поняття свободи, але панувало б всевладне поняття анархії і довільності.

Із самої істоти цивілізованого суспільства виникає, що система його вартостей є гієрархічно впорядкована. В тому гієрархічному порядку має своє високе місце і постулят індивідуальности та збірної свободи, як має своє місце і мистецтво, але ані свобода, ані мистецтво не є абсолютними вартостями, самими для себе. У випадку цивілізації, в якій живемо, і за тривання якої боремося, отже: в християнській цивілізації, — ціла система вартостей укладена в конструкцію, на вершку якої знаходиться віра в особового Бога, що прийшов на світ і дав людям заповіді Свого морального порядку. Всі ділянки людських вартостей мусять міститися в межах цього морального порядку, якщо християнська цивілізація не має бути приречена на загибель. Сучасна людина відходить від тих повинностей, але й повертається до них покаюся, зазнавши в часі своїх ренегатських екскурсій багато ударів.

Два шляхи користування свободою

Також індивідуальна свобода і суспільна свобода зв'язані моральним кодексом. І тут ми наближаємося до найважливішої для практики життя точки обговорюваної проблеми: як справді користуватися свободою

дою і як впливати на людину, щоб вона її зберігала, але не надуживала? Є, очевидно, два шляхи: шлях фізичного примусу і шлях внутрішньої відповідальності, моральних гальм одиниці. Чим вищий розвиток суспільства, тим менше примусу, а більше власної ніким не накидуваної, внутрішньої дисципліни. Не зважаючи на те, що ми могли б сказати про характер британської культури і про шляхи не завжди гарних потягнень в англійській політиці, все ж таки треба признати, що Британія розв'язала проблему свободи у власному суспільстві подивутідним способом. Одиниця користується тут великою особистою свободою, але водночас ніде так, як у Британії, не розв'язана дисципліна відповідальності. Бо свободу купується самообмеженням.

Свобода без рушниць

Повертаючись до наших емігрантських справ, треба сказати, що також наше мале суспільство поставило перед собою певні спільні цілі і завдання, які визнають всі члени цієї суспільної групи. Як усюди, так і в нашому світі вартостей мусять рядити загальні моральні засади. Людина, яка належить до тієї спільноти, не може робити все, що тільки захоче, але має межі своєї свободи. Ніхто в тих межах не тримає силою, їх стереже тільки моральна відповідальність одиниці, її сумління.

Політична еміграція — одна з найвищих форм суспільного життя: не кермують нею ані уряд, ані матеріяльні засоби, але моральна ідея. Не штука бути карним громадянином в упорядкованій державі,

— важче бути ідейним емігрантом. Не штука платити податки, — важче дати добровільно на народій чи визвольний фонд. Не штука бути покликаним рекрутом, — важче бути вояком еміграційної спільноти. Це легко віддати голос на якусь із політичних партій при виборах, — важче зрозуміти, що політичним життям, особливо на еміграції, мусить керувати політичний провід, а не чудернацькі зговорення, котерії чи редакції газет. Тому теж на еміграції легше, ніж у власній державі, осудити громадянські чесноти: патріотизм, жертвенність, солідарність, ширину думання, відповідальність.

Отже, коли хтось, маючи намір ломити спільні цілі, покликається на права свободи, то каже не про свободу, але про анархію. Кожному вільно зважитися на поворот і працю в Україні, яка накинє конечність його співпраці, в такій чи іншій формі, з політичною дійсністю, яка там панує. Але як довго він не вилучив себе з еміграційного суспільства, він є зв'язаний цілями свого середовища. А моральна відповідальність є більш незрушима і зобов'язуюча за ту, виконання якої стереже міліціант із рушницею.

